

УДК 336.77:631.1

Н. В. Рунчева

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті наведені результати дослідження щодо фінансово-кредитного забезпечення аграрної сфери економіки України. Надано особливості фінансування та кредитування підприємств малого та середнього бізнесу, обґрунтовано систему кредитних інструментів у контексті макро- і мікрорівня розвитку аграрного бізнесу.

Ключові слова: фінансування, кредитування, фінансово-кредитне забезпечення, аграрна сфера.

Summary. The article presents the results of a study on financial and credit support of the agricultural sector of Ukraine. Peculiarities of financing and crediting of small and medium business enterprises are given, the system of credit instruments in the context of macro — and micro-level development of agrarian business is substantiated.

Key words: financing, crediting, financial and credit provision, agrarian sphere.

DOI : 10.33783/1977-4167-2020-47-1-122-126

Постановка проблеми. Постійно зростає потреба вкладати гроші в сільське господарство через різке зростання світового населення та зміни дієтичних переваг зростаючого середнього класу на ринках, що розвиваються, до сільськогосподарської продукції більш високої цінності. Крім того, кліматичні ризики збільшують потребу в інвестиціях, щоб зробити сільське господарство більш стійким до таких ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження фінансово-кредитного забезпечення аграрної сфери свідчать про необхідність розроблення і застосування його інструментарію, що сприятиме стійкому розвитку цієї сфери. Вітчизняні вчені: С. С. Кисіль [1], О. С. Головка [2] присвятили свої дослідження цій проблемі.

Мета статті. Обґрунтування забезпечення фінансово-кредитного забезпечення аграрної сфери економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. За оцінками, попит на їжу зростає на 70 % до 2050 р. І щонайменше 80 млрд дол. США буде потрібно щорічно для задоволення цього попиту, більшість з яких має надходити з приватного сектору. Інституції фінансового сектору в країнах, що розвиваються, надають сільському господарству непропорційно меншу частку своїх кредитних портфелів порівняно із часткою сільського господарства у ВВП. З іншого боку, зростання та поглиблення ринків фінансування сільського господарства обмежується різноманітними чинниками, які включають:

© Н. В. Рунчева, 2020

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Рунчева Н. В. Фінансово-кредитне забезпечення аграрної сфери економіки України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2020. № 1 (47). С. 122–126.

References (APA):

Runcheva, N. V. (2020). *Finansovo-kredytne zabezpechennia ahrarnoi sfery ekonomiky Ukrainy* [Financial and credit support of the agricultural sphere of Ukraine's economy]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (47), 122–126 (in Ukr.).

- неадекватну чи неефективну політику;
- цінові ризики;
- відсутність адекватних інструментів для управління ризиками;
- низький рівень попиту через фрагментацію та початок розвитку ланцюгів вартості;
- недостатню експертизу фінансових установ з управління портфелями аграрних кредитів.

Розвиток та комерціалізація сільського господарства потребують фінансових послуг, які можуть підтримувати більші інвестиції в сільське господарство та пов'язану із землеробством інфраструктуру, яка потребує довгострокового фінансування (враховуючи, що витрати на транспорт та логістику нині занадто високі, особливо для країн, що не мають виходу на море), більшого включення молоді і жінок у сектори і прогрес у галузі технологій (як у частині механізації сільськогосподарських процесів, так і використання мобільних телефонів та електронних платформ для підвищення доступу та зменшення трансакційних витрат). Важливим завданням є подолання системних ризиків за допомогою страхових та інших механізмів управління ризиками та зниження операційних витрат у взаємодії з дрібними товаровиробниками аграрної сфери.

Фінанси та страхування сільського господарства мають стратегічне значення для усунення бідності та сприяння спільному процвітання. В усьому світі існує приблизно 500 млн сільськогосподарських домогосподарств, які займаються дрібним господарством. Їх представляють 2,5 млрд людей, котрі в тій чи іншій мірі покладаються на виробництво сільськогосподарського виробництва.

До найактуальніших переваг сучасних досліджень можна віднести:

- зростання доходів фермерів та сільськогосподарських малих та середніх підприємств через комерціалізацію та доступ до кращих технологій;
- підвищення стійкості завдяки розумному виробництву;
- диверсифікацію ризиків;
- доступ до фінансових інструментів;
- згладжування переходу некомерційних фермерів з сільського господарства та сприяння консолідації господарств, активів та виробництва (фінансування структурних змін).

Наявна необхідність зосередження на розробленні та впровадженні стратегій та інструментів фінансування сільського господарства для залучення приватного сектору, розширення доступу до відповідних фінансових послуг для фермерів, особливо дрібних власників, та сільськогосподарських малих та середніх підприємств (МСП) як способу підвищення продуктивності та доходів сільського господарства; сприяння консолідації/інтеграції виробничих та збутових суб'єктів у сіль-

ському господарстві для досягнення економії від масштабу та посилення присутності на ринках. Важливими інструментами в організації даної роботи є:

- діагностика стану та напрямів вдосконалення фінансування сільського господарства;
- участь технічних експертів у галузі фінансів сільського господарства у кредитних та консультативних проєктах;
- діяльність державних інститутів з питань, пов'язаних із фінансуванням сільського господарства.

Основні напрями формування фінансово-кредитного забезпечення аграрної сфери в Україні вбачаються у такому:

1. Політичні та регуляторні втручання у фінанси сільського господарства: проведення діагностичних досліджень стану фінансів сільського господарства в країні та розроблення конкретних планів дій щодо реформування державної політики та нормативно-правових актів з метою створення сприятливого середовища для мобілізації фінансів сільського господарства. Деякі приклади політики та правових/регуляторних втручань включають кредитні квоти, обмеження відсоткових ставок, положення про розширення відділень банку, пруденційні правила, що впливають на кредитування сільського господарства, рамки фінансування отримання складських приміщень та альтернативні механізми спорів для ведення контрактів.

2. Консультативна політика (та розроблення страхових продуктів), зокрема страхування сільського господарства. Ідеться про консультування уряду щодо політик страхування сільського господарства (наприклад, фінансових стимулів, преміальних субсидій та загальної ролі уряду для сприяння страхуванню сільського господарства) та щодо розроблення ефективних страхових продуктів. Що стосується питань страхування, мова йдеться про співпрацю з Глобальним фондом страхування індексів (GIIF) та Програмою фінансування і страхування від катастроф (DRFIP) щодо певних проєктів та заходів.

3. Зміцнення відповідних інституцій: надання технічної допомоги для реформування та нарощування потенціалу державних фінансових установ, налагодження товарних бірж та нарощування потенціалу мікрофінансових організацій (МФО) та інших установ. Доцільно розроблення спеціальної програми, орієнтованої на фінансові кооперативи, враховуючи важливість цих суб'єктів як постачальників фінансових послуг для фермерів, сільських МСП та домогосподарств. Ця програма має на меті посилити їхню ефективність, а також вдосконалити чинні нормативні акти та механізми нагляду, щоб краще інтегрувати їх у фінансову систему країни. Крім того, важливим є роз-

роблення та впровадження механізмів розподілу ризику за допомогою різних інструментів, таких як часткові гарантії ризику.

4. Розроблення інноваційних продуктів: допомога у опрацюванні та експлуатації широкого спектру інструментів, зокрема як технічної допомоги, так і частини кредитних проєктів, фінансування ланцюга вартості, фінансування товарних запасів, часткова гарантія кредиту, схеми кредитів для сільського господарства, відповідні гранти, страхування врожаю, інструменти хеджування цін та гендерне фінансування. Необхідним є також розроблення платформ мобільного банкінгу та платежів для розширення доступу до фінансів та зменшення трансакційних витрат у межах екосистеми. Важливим напрямом роботи в цій галузі була б розроблення рішень щодо зниження ризику сільського господарства шляхом подолання системних ризиків (наприклад, виробничих та погодних ризиків за допомогою страхування та інструментів хеджування цін), а також зосередження уваги на шляху зниження операційних витрат при досягненні прибутків дрібними фермерами та агропідприємствами МСП (наприклад, роль цифрових технологій фінансування).

5. Зосередження на конкретних нових темах: вивчення роботи в нових сферах, таких як доступ до фінансування жінок у сільському господарстві, використання цифрових фінансових інструментів у сільському господарстві та фінансові рішення для «зелених» інвестицій у сільське господарство, що сприяють стійкості сільського господарства до зміни клімату та зменшення відволікання сільського господарства на довкілля.

6. Управління знаннями та співтовариство з практикою. Акумулюючи свої внутрішні дослідження та знання, здійснювати діяльність як на внутрішньому рівні (включаючи спільність практик та навчальних програм), так і на зовнішньому рівні (глобальні та регіональні події з розповсюдження інформації, обмін та розбудова потенціалу для реформ політики).

7. Глобальні взаємодії. Існує колективна відповідальність за інформування та розповсюдження достовірної інформації про стан світового виробництва продовольства, щоб зменшити деструктивні торговельні рішення, які порушують стабільний глобальний продовольчий ринок. Внаслідок кризи 2007/2008 рр., міністри сільського господарства G20 створили інформаційну систему сільськогосподарських ринків (AMIS) у 2011 році для поліпшення прозорості ринку та координації політики на ринках продовольства. AMIS надає оцінку глобальному постачанню продовольства та активно взаємодіє з міжнародними агенціями та країнами G20 та забезпечує платформу для скоординованого реагування на політику. Так, з 2011 р. існує світова

програма з питань фінансування сільського господарства та страхування G20 Global Partnership for Financial (GPGF). Крім того, партнерство з Rabobank щодо фінансових кооперативів, яке має на меті сприяти глобальним знанням про ці установи та їх просуванню, спираючись на конкретний досвід, надасть можливості об'єктивної оцінки рівня розвитку агросфери держави.

Зазначимо, що упродовж останніх років вітчизняна економіка тримається здебільшого за рахунок аграрного сектору. Підприємства сільського господарства потребують коштів для фінансування своєї поточної діяльності, впровадження новітніх технологій, страхування існуючих ризиків, розбудови торговельної та транспортної інфраструктури. З цієї метою використовуються власні та залучені фінансові ресурси: інвестування та кредитування. Однак аграрний бізнес потрапив у пастку обмеженого доступу до ресурсів за наявності значної кількості фінансових інструментів на ринку України.

Дослідження фінансового забезпечення підприємств АПК, у тому числі сільськогосподарських товаровиробників, свідчить про те, що вони здебільшого працюють за рахунок власних ресурсів. Хоча частка самофінансування господарської діяльності значна, проте її недостатньо для забезпечення всіх потреб. Досвід різних країн підтверджує, що для забезпечення розширеного відтворення, сільськогосподарські підприємства використовують залучені фінансові ресурси, серед яких значне місце займає державна підтримка. Оскільки аграрний бізнес має певні особливості, це накладає відбиток на інструменти накопичення та використання фінансових ресурсів у цьому секторі економіки.

В умовах нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції інвестиційна активність у сільському господарстві України залишається низькою.

Серед найвпливовіших факторів, що перешкоджають веденню бізнесу в Україні, є доступ до фінансування сільськогосподарських підприємств (15,3 %), корупція (14,0) та податкові правила (13,6 %). Крім того, глибока політична та економічна криза, воєнні дії, нестабільна, непрогнозована та непрозора державна політика, незахищеність прав кредиторів та землевласників, неефективність реформ, пов'язаних з оподаткуванням і використанням землі, недостатнє фінансування сільського господарства та інші чинники об'єктивно не сприяють залученню зовнішнього фінансування. Як наслідок, надходження іноземних інвестицій у вітчизняний аграрний сектор також обмежене.

У структурі прямих іноземних інвестицій в економіку України інвестиції в сільське господарство з кожним роком зменшуються. Зокрема з

2010 по 2015 рік відбулося зниження їхньої частки відповідно від 1,7 до 1,3 %.

Незважаючи на те, що рівень капіталізації майже всіх українських агрохолдингів після виходу на світові біржі знизився, за даними асоціації «Український клуб аграрного бізнесу», станом на 22 березня 2016 року загальна капіталізація українських публічних аграрних холдингів, акції яких котируються на міжнародних фінансових біржах, становила 2,86 млрд дол. Продуктивність аграрного сектору України доволі не висока порівняно з європейськими країнами та конкурентами на світовому ринку. У 2016 р. додана вартість в аграрному секторі України на гектар складала \$416, тоді як у Польщі — \$1142, у Бразилії — \$1266, в Аргентині — \$773, у Росії — \$527, а в США — \$1414. Головною причиною цього є те, що виробництво зосереджене на сільгосппродукції з низькою доданою вартістю (такі як зернові та олійні культури), які придатні до механізованого вирощування. Зусилля держави (на кошти платників податків) підвищити продуктивність можуть бути виправдані, якщо вони зосереджені на усуненні недоліків ринку, тобто на створенні рівних умов, забезпеченні суспільних благ (наприклад, розбудові сільської інфраструктури) та можливості відшкодовувати весь обсяг або тільки частину державних інвестицій (а субсидії є державними інвестиціями) з більших податкових надходжень.

З огляду на вищезазначене, на сьогодні вдосконалення механізмів банківського кредитування є надзвичайно актуальним. До основних шляхів удосконалення банківського кредитування підприємств аграрної сфери належать:

- розроблення нових програм кредитування агропідприємств, які максимально враховують особливості галузі;
- забезпечення мінімізації невизначеності при банківському кредитуванні агропідприємств;
- підвищення рівня управління ризиками при кредитуванні аграрних підприємств;
- забезпечення сталого та дієвого механізму кредитування аграрного сектору через механізм компенсації відсоткової ставки;
- синхронізація інтересів учасників процесу кредитування агропідприємств [1].

Кредитування сільського господарства пов'язане також з екологією:

- зміни у кон'юнктурі пропозиції та попиту на продукцію рослинництва і тваринництва;
- зміни в обсягах грошових потоків позичальників;
- зниження платоспроможності позичальників.

Джерелами кредитних ризиків для виробників сільськогосподарської продукції є:

- сезонність виробництва продукції, особливо у рослинництві;

- несприятливі погодні умови;
- державне регулювання агропромислового ринку, в тому числі обмеження або встановлення певного рівня цін і тарифів, введення нових стандартів на продукти харчування;
- недостатньо висока ліквідність застави, що пропонується позичальниками у забезпечення зобов'язань перед банками;
- зміни у курсі валют для кредитів у іноземній валюті;
- зміни у розмірі відсоткових ставок;
- недостатній рівень менеджменту та організації виробництва, відсутність кваліфікованого персоналу;
- відсутність реального власника підприємства [2].

Сільськогосподарським підприємствам порівняно з іншими підприємствами, відсутність досвіду, відсутність кваліфікованих фахівців з оцінки сільськогосподарського майна, високі відсоткові ставки, застарілі методи керівництва, непрозорість ринку, відсутність стабілізаційних інших галузей значно важче отримати доступ до кредитних ресурсів унаслідок таких причин: недостатнє розуміння кредитних ризиків, невелика капіталізація кредитних установ, коротка кредитна історія позичальників, фондів та незначна кількість філій комерційних банків у сільській місцевості тощо. Однак існує ще одна проблема — це загальна слабкість та обмежений характер фінансового ринку України [3].

У сегменті агроіндустрії є безліч компаній, які поставляють сервіс, насіння, добрива, техніку. І тут два варіанти: фінансування в банку або товарний кредит від дистриб'ютора. За нашими оцінками, ринок товарних кредитів з боку поставальників у разі перевищує обсяг кредитного портфеля банку. А ефективна відсоткова ставка дорожче банківського кредитування.

Станом на 1 грудня 2015 року кредити, надані підприємствам агропромислового комплексу, сільськогосподарським підприємствам, становили близько 115,5 млрд грн. Відсоткові ставки, під які залучалися кредити підприємствами АПК у 2015 р. у національній валюті, коливалися в межах 14,4–35,0 %, в іноземній — 10,0–19,1 % річних. При цьому, за даними НБУ, за грудень 2015 р. розмір ставки кредиту для суб'єктів сільського господарства становив 20,2 %, що вище порівняно із середньою ставкою за галузями економіки (17,7 %), промисловістю (17,1) та торгівлею (18,4 %).

У сегменті середніх і малих компаній не всі власники і менеджмент можуть правильно оцінити товарний кредит і банківське фінансування. З товарним — можна швидко отримати відстрочку, дорогу, звичайно, у яку ще й включена відсоткова ставка. А не всі клієнти мислять відсотковою

ставкою, вони розуміють, яку суму повинні віддати. Після завершення звітної періоду, коли урожай зібрали і реалізували, економія на ціні і відсотковій ставці може показати суттєвий результат. Тобто потрібно трохи попрацювати, але отримати більш якісні і дешевші гроші. Тому у випадку з банківським фінансуванням важливо надання забезпечення хоча б частково, наприклад, у вигляді самохідної техніки, навісного обладнання, елеваторів тощо. Крім рухомого майна та нерухомості для аграріїв основним активом, який сприяє зростанню капіталізації бізнесу, є, безумовно, земля. Ще не відкритий ринок землі, вони не можуть відчужувати даний актив шляхом передавання його в іпотеку, що заморожує значну частину капіталу компанії.

Висновки. Коли справа стосується доступу до фінансових ресурсів, то малі сільгоспвиробники перебувають у не вигідному становищі через інформаційну асиметрію та трансакційні витрати. Вони не мають адекватної фінансової звітності, яка була б зручною для банків (через спрощену систему оподаткування та звітності в сільськогосподарському секторі), кредитної історії, адекватної застави (малі сільгоспвиробники працюють переважно на власній землі), через що банкам складно оцінити свої ризики з надання їм кредиту [3]. Хоча скасування мораторію на купівлю-продаж сільськогосподарських земель відкриває можливість для використання сільгоспземлі як застави під кредитування, проте важливість наявності кредитної історії потенційних позичальників та знання сектору означає, що на початку ризик надання кредитів аграрному сектору під заставу землі залишатиметься досить високим. Часткова кредитна гарантія може зменшити такі ризики, не знімаючи відповідальності з банків, в ідеалі це має відбуватись у поєднанні з іншими методами управління ризиками (наприклад, агрострахуванням) задля подолання системного ризику.

Серед банків, які працюють на фінансовому ринку України, лише одиниці у нинішніх умовах

продовжують фінансувати аграріїв, сільськогосподарські підприємства. Незважаючи на те, що банки мають ліквідні кошти, вони не поспішають спрямовувати їх у надто ризиковий аграрний сектор.

Література

1. Кисіль С. С. Пріоритетні напрями покращення кредитного забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 15. С. 45–49.
2. Деревко О. С. Фінансова підтримка державних банків в Україні та її вплив на боргову політику. *Економічний вісник університету ДВНЗ «Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-т імені Григорія Сковороди»*. 2016. № 31 (1). С. 208–219.
3. Рационалізація державної підтримки аграрного сектору України. URL: <https://voxukraine.org/uk/ratsionalizatsiya-pidtrimki-silskogospodarskogo-sektoru-ukrayini>. (Дата звернення 11.05.2020).

References

1. Kysil S. S. (2018). *Priorytetni napriamy pokrashchennia kredytnoho zabezpechennia innovatsiynoho rozvytku silskogospodarskykh pidpriemstv* [Priority areas for improving credit support for the innovative development of agricultural enterprises]. *Investments: practice and experience*, 15, 45–49 (in Ukr.).
2. Derevko O. S. (2016). *Finansova pidtrymka derzhavnykh bankiv v Ukraini ta yii vplyv na borhovu polityku*. [Financial support of state banks in Ukraine and its impact on debt policy]. *Economic Bulletin of the University DVNZ «Pereyaslav-Khmeln. state ped University named after Gregory Skovoroda»*, 1 (31), 208–219 (in Ukr.).
3. *Ratsionalizatsiia derzhavnoi pidtrymky ahrarnoho sektoru Ukrainy* [Rationalization of state support for the agricultural sector of Ukraine]. Available at : <https://voxukraine.org/uk/ratsionalizatsiya-pidtrimki-silskogospodarskogo-sektoru-ukrayini>. (Accessed date 01.05.2020) (in Ukr.).